

ОЦІНКА ЛІКВІДНОСТІ І РИЗИКІВ АКТИВІВ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

Узагальнено проблеми управління ліквідністю в банківському секторі України. Проаналізовано динаміку і структуру активів комерційних банків України в розрізі окремих груп. Виявлено закономірності зміни ліквідності і ризику активів в окремих групах банків, вироблено науково-практичні рекомендації щодо управління ліквідністю комерційного банку

Ключові слова: *активи, ліквідність, ризик, комерційний банк, групи, управління.*

Фінансово-економічна криза значно вплинула на стан банківської системи України та національні фінансові ринки. Відчутне падіння індексів фондового ринку, неочікуваний обвал курсу гривні, вплив банківських депозитів породив проблеми комерційних банків, пов'язані із забезпеченням їхньої ліквідності. На практиці виникла двозначна суперечлива ситуація, коли банки, відчуючи потребу в грошах, намагалися залучити їх усіма можливими методами і в той же час не мали ефективних можливостей їхнього розміщення [1, с. 26]. Ліквідація кризових процесів у діяльності комерційних банків та сукупне пожвавлення фінансового ринку має починатися з оптимізації ліквідності банківської системи через прийняття правильних стратегічних рішень з управління нею на рівні керівництва комерційних банків та регулювання сукупних показників ліквідності з боку Національного банку України. Погоджуємося з С.В. Осташ, А.Я. Шлезінгер, що побудована на обґрунтованих показниках і прогнозах стратегія управління ліквідністю на мікро- та макrorівнях дасть можливість побудувати основу до проведення якісних реформ у вітчизняній економіці [2, с. 231].

У центрі уваги науковців і практиків перебувають різні аспекти проблем, пов'язаних із ліквідністю. Зокрема, О.С. Червінська, М.Р. Мокринська, П.В. Матвійів пропонують комерційним банкам для ефективного управління ліквідністю переглянути стратегію та подати її у вигляді окремого документа; використовувати VAR-технологію (Value-at-Risk) для оцінювання банківських ризиків [3, с. 169]. І.Є. Януль обґрунтовує заходи з уникнення та мінімізації ризиків ліквідності, що зумовлює необхідність: вивчення та аналізу впливу внутрішніх та зовнішніх факторів ризику ліквідності окремого комерційного банку; забезпечення систематичного співвідношення методів оцінювання ліквідності балансу; поліпшення управління активними та пасивними операціями з метою формування ефективного кредитного портфеля та відповідних зобов'язань комерційного банку; підвищення ефективності управління якістю активів та пасивів; вибору стратегії управління активами і пасивами комерційного банку; удосконалення методики оцінювання показників ризику ліквідності комерційних банків [4, с. 105].

На базі порівняльного аналізу теорій і методів управління ліквідністю В.О. Ткачук робить висновок про необхідність здійснення взаємозалежного

управління активними й пасивними операціями. Механізм управління ліквідністю балансу містить у собі управління ризиками короткострокової (миттєвої) і середньострокової (поточної) ліквідності [5, с. 63]. В.В. Волкова, Н.Л. Волкова, О.М. Чорна також акцентують, що одним із проявів впливу управління ліквідністю на фінансову стійкість є збалансованість між сумами активів та пасивів банку, що підтримує капітальну стійкість банку, яка також є невід'ємною частиною стійкості банку [6]. Кризові явища в банківській системі супроводжувалися зростанням проблемних активів, для урегулювання цієї ситуації А.Р. Тушницький пропонує реєстрацію біржі проблемних активів. Ця установа була б наділена на законодавчому рівні повноваженнями щодо оцінювання проблемних активів та вільної системи реєстрації прав власності нового кредитора [7, с. 256]. Високо оцінюючи внесок названих науковців у вирішення проблем ліквідності, слід зауважити, що ще бракує досліджень реального стану ліквідності і ризиків активів комерційних банків України з врахуванням їхньої істотної диференціації за розміром.

Метою статті є оцінка ліквідності і ризиків активів комерційних банків України у груповому аспекті.

Банківська ліквідність відіграє життєво важливу роль як у діяльності окремого банку, так і у фінансовій системі держави. Неліквідний банк не може виконувати свої функції і проводити операції з обслуговування клієнтів, його рейтинг знижується, що значно ускладнює запозичення коштів із зовнішніх джерел, банк втрачає потенційний прибуток. Тому вирішення проблем ліквідності повинно мати найвищий пріоритет у роботі банку, а моніторинг ліквідності та вживання відповідних заходів щодо підтримання достатнього рівня ліквідності є неодмінною умовою самозбереження та виживання кожного банку [8, с. 414]. Аналізуючи інформацію про виконання нормативів ліквідності на макrorівні, Ю.С. Довгаль, О.М. Гребінь роблять висновок, що комерційні банки мають достатній рівень ліквідності, і управління ресурсами відбувається на відповідному рівні [9]. Утім надлишкова ліквідність також є проблемою, оскільки означає втрату потенційних прибутків.

Джерелом аналізу ліквідності є дані фінансової звітності комерційних банків України, розміщені на офіційному сайті НБУ [10]. На рисунку 1 наведено динаміку активів за групами банків. Протягом 2010-2011 рр. вартість активів банків I групи зросла з 606,3 до 705,4 млрд грн, а їхня частка в активах банківської системи скоротилась – із 69,4% до 66,0%, активи банків II групи також зросли із 138,3 до 155,6 млрд, їхня питома вага зменшилась з 15,8% до 14,8%. Вартість активів комерційних банків III групи збільшилась із 57,0 до 82,0 млрд грн, а частка в активах – із 6,5% до 7,8%, активи банків IV групи зросли із 71,8 до 111,2 млрд грн, а питома вага – із 8,2% до 10,5%. Протягом 2010-2011 рр. найбільшими темпами зростали активи банків IV групи – у 1,55 разу і банків III групи – у 1,44 разу. Банки I і II груп продемонстрували значно менші темпи зростання – відповідно 1,16 та 1,13 разу.

У таблиці 1 наведено динаміку індексів змін статей активів комерційних банків України із базою на 01.01.2010 р. за первісною вартістю, без коригування на резерви по активних операціях.

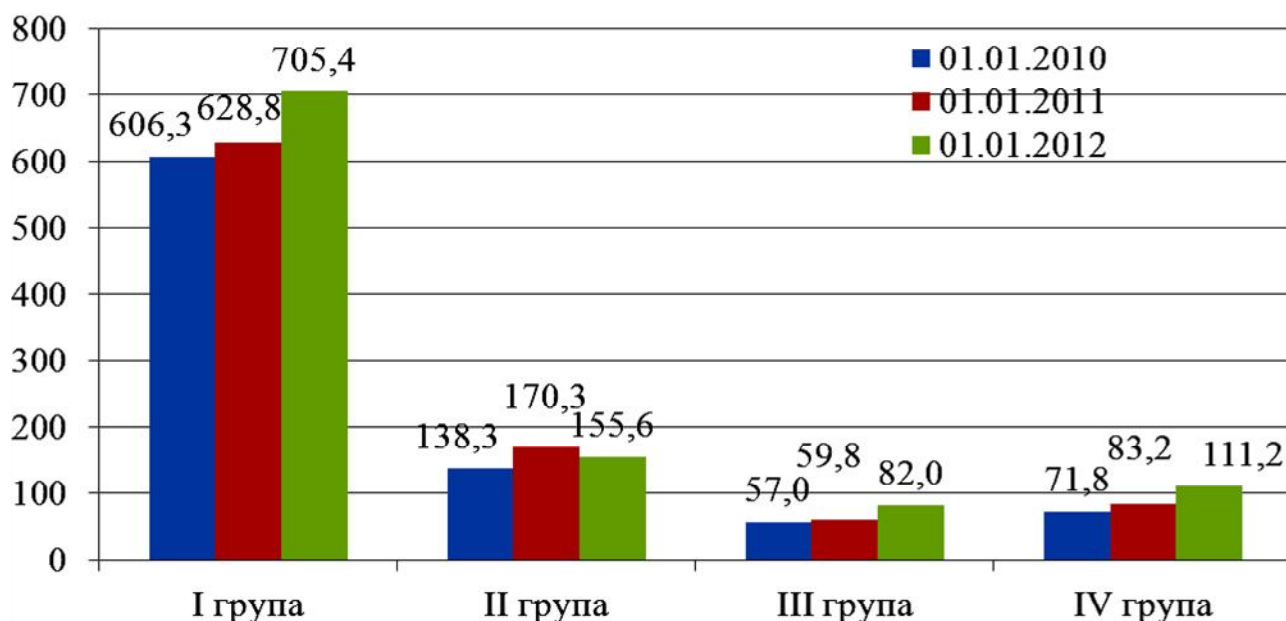

Рисунок 1 – Динаміка активів за групами банків, млрд грн

Таблиця 1 – Динаміка індексів змін статей активів комерційних банків України із базою 01.01.2010 р. (первісна вартість, без коригування на резерви)

Стаття активів	01.01.2011				01.01.2012			
	група банків				група банків			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Грошові кошти та їхні еквіваленти	1,36	1,08	1,25	1,35	1,51	0,86	1,44	1,87
Торгові цінні папери	1,58	7,93	1,14	1,99	2,96	8,61	3,73	5,32
Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки фінансових результатів	28,10	0,39	0,75	0,00	82,63	9,60	20,46	29,55
Кошти в інших банках	0,88	0,85	1,23	1,70	1,23	0,97	2,85	2,24
у т.ч. в іноземній валюті	0,73	0,87	1,19	1,74	0,94	1,34	2,74	2,30
Кредити та заборгованість клієнтів	1,00	1,26	1,01	0,99	1,09	1,17	1,19	1,31
Цінні папери в портфелі банку на продаж	2,78	1,70	0,78	1,76	3,13	1,21	0,83	1,98
Цінні папери в портфелі банку до погашення	1,88	0,42	4,09	0,72	1,25	0,45	1,92	1,29
Інвестиції в асоційовані й дочірні компанії	1,27	0,96	0,96	1,03	1,53	1,34	0,24	55,19
Інвестиційна нерухомість	3,98	6,09	1,39	1,49	7,53	8,59	1,79	3,26
Відстрочений податковий актив	1,59	2,51	6,89	0,97	1,54	2,19	6,23	2,15

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток	0,59	5,08	0,56	0,58	0,51	3,18	0,32	0,90
Основні засоби та нематеріальні активи	1,03	1,06	1,14	1,11	1,07	0,86	1,02	1,27
Інші фінансові активи	0,47	3,08	2,19	0,55	1,26	2,68	8,68	1,14
Інші активи	0,29	8,77	1,14	1,70	0,57	9,18	2,21	2,40
Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття	0,53	13,41	1,11	3,00	0,41	7,02	0,09	13,78
Усього активів	1,04	1,23	1,05	1,16	1,16	1,13	1,44	1,55
в іноземній валюті	0,90	0,98	1,05	1,08	0,94	0,85	1,39	1,57

Вартість грошових коштів і еквівалентів зросла значно в банках I, III, IV груп – відповідні індекси становлять 1,51; 1,44; 1,87. Натомість у банках II групи залишки за цією статтею скоротилися, про що свідчить індекс 0,86. Вартість торгових цінних паперів у банках усіх груп зросла майже у 3 і більше разів, найбільшими темпами – II групи – у 8,61 разу. Дуже великі темпи зростання продемонстрували інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах, – від 9,6 разу в банках II групи до 82,63 разу в банках I групи. Кошти в інших банках I, III, IV груп зростали більшими темпами порівняно із загальними активами, у банках II групи відбулося їхнє незначне скорочення – індекс 0,97. Кредити та заборгованість клієнтів у банках I, III, IV груп зростали меншими темпами порівняно з загальними активами, у банках II групи індекс за цією статтею (1,17) незначно перевищує індекс зростання загальних активів (1,13). Банки I групи виявилися лідерами щодо збільшення цінних паперів в портфелі банку на продаж (індекс 3,13), а банки III групи – у зростанні цінних паперів в портфелі банку до погашення (індекс 1,92), натомість цінні папери в портфелі банку на продаж у них скоротилися (індекс 0,83). Більше ніж удвічі скоротилися цінні папери в портфелі банку до погашення в банках II групи (індекс 0,45). У банках IV групи великими темпами зростали інвестиції в асоційовані й дочірні компанії – у 55,19 разу, III групи, навпаки, скоротилися у 4 рази (індекс 0,24). Вартість інвестиційної нерухомості значно зросла в банках I та II груп – відповідні індекси 7,53 і 8,59.

Дебіторська заборгованість щодо поточного податку на прибуток скоротилася в банках усіх груп, окрім банків II групи (індекс 3,18). Відстрочені податкові активи та інші фінансові активи збільшувалися в усіх групах банків, найбільшими темпами у III групі банків – відповідно 6,23 і 8,68.

Активи в іноземній валюті в банках I та II груп скоротилися – відповідні індекси становлять 0,94 і 0,85, у банках III і IV груп зросли, темпи зростання становлять 1,39 і 1,57 разу.

Таблиця 2 – Динаміка структури чистих активів комерційних банків України по групах, %

Статті активів	01.01.2010				01.01.2011				01.01.2012			
	група банків				група банків				група банків			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
Грошові кошти та їхні еквіваленти	9,81	18,24	15,07	13,06	12,90	15,96	17,93	15,23	12,75	14,00	15,07	15,78
Торгові цінні папери	0,33	0,36	0,14	0,33	0,50	2,31	0,15	0,57	0,83	2,75	0,36	1,14
Чисті кошти в інших банках	2,79	5,69	5,89	9,14	2,21	4,13	6,97	13,62	2,80	4,95	11,76	13,49
Чисті кредити та заборгованість клієнтів	74,18	63,19	64,71	62,79	68,14	58,86	59,04	56,37	65,61	61,12	57,11	55,16
Чисті цінні папери в портфелі банку на продаж	2,60	3,74	5,60	2,54	7,18	5,36	4,09	4,11	7,21	4,20	3,35	3,43
Чисті цінні папери в портфелі банку до погашення	1,09	0,46	0,31	0,67	1,98	0,16	1,40	0,42	1,19	0,12	0,47	0,56
Чисті інвестиції в асоційовані й дочірні компанії	0,18	0,11	0,06	0,00	0,22	0,08	0,05	0,00	0,24	0,13	0,01	0,03
Інвестиційна нерухомість	0,12	0,08	0,48	0,29	0,45	0,41	0,64	0,37	0,76	0,63	0,60	0,61
Дебіторська заборгованість щодо податку на прибуток	0,27	0,04	0,12	0,11	0,15	0,15	0,06	0,06	0,12	0,10	0,03	0,06
Відстрочений податковий актив	0,32	0,39	0,08	0,13	0,49	0,80	0,52	0,11	0,43	0,77	0,34	0,18
Основні засоби та нематеріальні активи	3,84	4,69	5,57	6,31	3,82	4,03	6,03	6,05	3,52	3,58	3,95	5,17
Чисті інші фінансові активи	3,33	2,58	0,84	3,83	1,58	4,53	1,90	1,86	3,81	3,97	5,62	2,85
Чисті інші активи	1,12	0,40	0,63	0,77	0,29	3,05	0,69	1,13	0,55	3,49	1,01	1,19
Усього активів	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
в іноземній валюті	50,39	11,96	3,79	3,82	45,50	11,69	4,00	4,14	47,40	10,12	5,27	5,99

Відповідно до принципу обережності бухгалтерського обліку банк формує резерви за активними операціями: під знецінення коштів в інших банках, під знецінення кредитів, під знецінення цінних паперів в портфелі банку на продаж, під знецінення цінних паперів у портфелі банку до погашення, під інші фінансові активи, під інші активи. Первісну вартість статей активів було відкориговано на вартість відповідних резервів, визначено чисту вартість статей активів і розраховано їхню структуру (таблиця 2).

У таблиці 2 не наведено статті «Інші фінансові активи, що обліковуються за справедливою вартістю з визначенням результату переоцінки у фінансових результатах», «Довгострокові активи, призначені для продажу, та активи групи вибуття» внаслідок їхньої незначущості (питома вага не перевищує відповідно 0,3% і 0,5%).

Банки I групи порівняно з банками інших груп стабільно мають найменшу частку: грошових коштів та їхніх еквівалентів, яка зросла протягом 2010-2011 рр. із 9,81% до 12,75%; чистих коштів в інших банках – на рівні 2,8%; основних засобів і нематеріальних активів – на рівні 3,5%. Натомість стабільно найбільшою є частка чистих кредитів та заборгованості клієнтів, але вона скоротилася із 74,18% до 65,51%; активів в іноземній валюті, яка зменшилася з 50,39% до 46,4%. Враховуючи переважну частку активів банків I групи в активах банківської системи, на них приходить більше 90% валютних резервів комерційних банків України. Протягом аналізованого періоду частка валютних активів у банках II групи скоротилася з 11,96% до 10,12%, а III і IV груп – зросла відповідно із 3,79%, 3,82% до 5,27%, 5,99%. Банки IV групи мають стабільно найнижчу частку чистих кредитів та заборгованості клієнтів, яка скоротилася із 62,79% до 55,16% і стабільно найбільшу питому вагу чистих коштів в інших банках, яка зросла з 9,14% до 13,49%. Станом на 01.01.2012 р. банки I групи мають найбільшу частку цінних паперів в активах – відповідно у портфелі на продаж – 7,21%, у портфелі до погашення – 1,19%.

У таблиці 3 наведено результати аналізу ризиків активів, які описуються часткою резервів під певні статті активів до вартості цієї статті.

Таблиця 3 – Динаміка питомої ваги резервів під активні операції комерційних банків України за групами

Частка резервів	01.01.2010				01.01.2011				01.01.2012			
	групи банків				групи банків				групи банків			
	I	II	III	IV	I	II	III	IV	I	II	III	IV
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кошти в інших банках	4,6	6,3	1,6	3,4	10,8	2,1	1,0	1,9	9,4	5,2	0,9	1,3
Кредитна заборгованість	14,5	14,9	15,8	15,9	18,3	22,2	20,1	11,3	18,9	21,0	10,1	12,8
Цінні папери в портфелі банку на продаж	5,0	8,6	7,5	8,2	2,2	5,0	9,0	2,5	2,2	4,6	4,3	3,0

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Цінні папери в портфелі банку до погашення	2,4	1,1	14,2	0,3	1,5	0,0	0,2	0,3	0,8	33,9	1,5	0,1
Інші фінансові активи	8,5	2,4	11,1	4,0	5,1	31,6	3,7	2,4	3,3	36,8	1,3	3,3
Інші активи	2,4	6,7	6,2	1,7	8,7	0,5	5,6	1,0	2,4	0,5	1,4	1,9
Загальні активи	13,3	11,9	12,9	12,6	15,9	19,3	15,4	7,6	15,9	19,2	6,8	8,5

Вартість усіх резервів було просумовано і віднесено до загальної вартості активів. Протягом аналізованого періоду найбільш ризиковими були активи банків I і II груп – частка резервів в активах зросла відповідно з 13,3% і 11,9% до 15,9% і 19,2%. Рівень ризиків активів банків III і IV груп, навпаки, скоротився – відповідно з 12,9% і 12,6% до 6,8% і 8,5%. Аналогічні висновки поширюються на кошти в інших банках на кредитну заборгованість.

Ризики вкладень у цінні папери в портфелі банку на продаж для банків усіх груп є невисокими – частка резервів станом на 01.01.2012 р. коливається в інтервалі 2,2%-4,6%. Натомість банки II групи мають високий ризик вкладень у цінні папери в портфелі банку до погашення – частка резерву становить 33,9%, а також у інші фінансові активи – 36,8%.

Висновки. На основі проведених досліджень отримано такі висновки:

1. Протягом аналізованого періоду 2010-2011 рр. відбулося зростання розміру активів комерційних банків усіх груп, проте темпи зростання активів в банках III і IV груп перевищували темпи зростання активів в банках I і II груп. Це позначилося на скороченні питомої ваги останніх у загальних активах банківської системи України за рахунок зростання частки банків III і IV груп.

2. У банках I, III, IV груп темпи зростання ліквідних активів перевищували темпи зростання загальних активів, у банках II групи така тенденція була притаманна робочим активам, переважно кредитам і заборгованості клієнтів на фоні незначного скорочення ліквідних активів. Активи в іноземній валюті в банках I та II груп скоротилися, у III і IV груп зросли.

3. Банки I групи порівняно з банками інших груп стабільно мають найменшу частку грошових коштів та їхніх еквівалентів, чистих коштів в інших банках, на них стабільно припадають найбільші частки чистих кредитів та заборгованості клієнтів, активів в іноземній валюті. Протягом аналізованого періоду частка валютних активів банків I і II групи скоротилася, а банках III і IV груп зросла. Банки IV групи мають стабільно найнижчу частку чистих кредитів та заборгованості клієнтів і стабільно найбільшу питому вагу чистих коштів в інших банках.

4. Протягом аналізованого періоду найбільш ризиковими були активи банків I і II груп, причому рівень ризику зріс. Рівень ризиків активів банків III і IV груп був найменшим, до того ж продовжилася тенденція до його скорочення. Ризики вкладень у цінні папери в портфелі банку на продаж для банків усіх

груп є невисокими, натомість банки II групи мають високий ризик вкладень у цінні папери в портфелі банку до погашення, а також в інші фінансові активи.

5. Таким чином, по мірі зменшення розміру банку збільшується частка ліквідних активів за рахунок скорочення робочих, скорочується рівень ризиків. Найбільші банки України використовують агресивну політику управління ліквідністю, що пояснюється більшою абсолютною величиною ліквідних коштів і можливістю більш легкого доступу до кредитних ресурсів у разі їхнього дефіциту. Найменші банки використовують консервативну політику управління ліквідністю, більше розраховуючи на власні ресурси. Середні банки користуються проміжними стратегіями управління ліквідністю.

Перспективами подальших досліджень у даному напрямку є аналіз ліквідних позицій комерційних банків різних груп.

Список літератури

1. Халіуліна Ю.О. Рекомендації щодо підвищення ліквідності та платоспроможності комерційного банку / Ю.О. Халіуліна // Управління розвитком. – 2011. – № 20 (117). – С. 26-27.
2. Осташ С.В. Поняття банківської ліквідності та управління нею в умовах фінансової кризи / С.В. Осташ, А.Я. Шлезінгер // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Вип. 32. – С. 227-232.
3. Червінська О.С. Управління банківською ліквідністю як метод фінансового менеджменту / О.С. Червінська, М.Р. Мокринська, П.В. Матвій // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.6. – С. 165-169.
4. Януль І.Є. Управління ризиками ліквідності комерційних банків в Україні / І.Є. Януль // Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2011. – Вип. 25. – С. 101-105.
5. Ткачук В.О. Порівняльний аналіз методів управління ліквідністю комерційних банків / В.О. Ткачук // Наука й економіка. – 2011. – № 4 (24). – С. 58-64.
6. Волкова В.В. Управління ліквідністю як складова фінансової стійкості банку / В.В. Волкова, Н.Л. Волкова, О.М. Чорна // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 1 (10). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_1/part2/27.PDF>.
7. Тушницький А.Р. Вплив проблемних активів на стабільність функціонування банківської системи України / А.Р. Тушницький // Науковий вісник НЛТУ України. 2010. – Вип. 20.5. – С. 251-259.
8. Фатюха В. Удосконалення методів управління ліквідністю комерційного банку / В. Фатюха, О. Самченко // Економічний аналіз. – 2011. – Вип. 8. – Ч. 1. – С. 413-415.
9. Довгаль Ю.С. Оцінка ефективності управління ліквідністю на рівні комерційного банку [Електронний ресурс] / Ю.С. Довгаль, О.М. Гребін // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. – 2011. – № 1 (10). – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Fkd/2011_1/part1/5.pdf>.
10. Дані фінансової звітності банків України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097>.